

ПРАВНО МНЕНИЕ

от доц. д-р Николета Кузманова – преподавател в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Относно: конституционно дело № 15 от 2024 г. образувано по искане на Общото събрание на Наказателната колегия на Върховния касационен съд за установяване на противоконституционност на чл. 280, ал. 5, чл. 281, ал. 4, чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 от Наказателния кодекс.

УВАЖАЕМИ КОНСТИТУЦИОННИ СЪДИИ,

На основание чл. 20а, ал. 3 от Правилника за организацията на дейността на Конституционния съд във връзка с определение на Конституционния съд (КС) от 4 юни 2024 г. представям моето писмено правно мнение по предмета на конституционното дело (к.д.) № 15 от 2024 г.

Делото е образувано по искане на Общото събрание на Наказателната колегия на Върховния касационен съд (ОСНК на ВКС) за обявяване за противоконституционни на чл. 280, ал. 5, чл. 281, ал. 4, чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 от Наказателния кодекс¹ (НК) като противоречащи на чл. 4, ал. 1, чл. 5, ал. 3 и чл. 6, ал. 2 от Конституцията на Република България² (КРБ). Искането е допуснато за разглеждане с определение от 4 юни 2024 г. на КС.

I. Общи положения

Оспорените в искането чл. 280, ал. 5, чл. 281, ал. 4, чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 НК са част от по-голяма група разпоредби със сходно съдържание³. На пръв поглед изглежда, че създаването им следва общата логика на отнемането на предмета или средството на престъплението като институт на българското наказателно право. На пръв поглед, защото внимателният им прочит показва, че за тяхното приложение обективно се налага извършването на значителна тълкувателна дейност. Тя безспорно следва да се основе на непротиворечивото разбиране в наказателноправната наука и практика по прилагането на наказателния закон за същността на понятията за предмет и средство на престъплението, както и правната същност на отнемането им при предвидените в НК условия. Поради това прецизността на изводите от преценката за съответствие на чл. 280, ал. 5, чл. 281, ал. 4, чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 НК с КРБ се обуславя от изходната позиция да се представи в най-общ вид същността на понятията за предмет

¹ Обн. ДВ, бр. бр. 26 от 02.04.1968 г., в сила от 01.05.1968 г., посл. изм. бр. 42 от 14.05.2024 г.

² Обн. - ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г.; в сила от 13.07.1991 г.; посл. изм. и доп., бр. 106 от 22.12.2023 г.

³ Законът за изменение и допълнение на НК, с който са приети (обн. ДВ, бр. 67 от 04.08.2023 г.) е основан на 7 законопроекта за изменение и допълнение на НК, които са обсъждани за второ гласуване обединени в общ законопроект, публично достъпен на официалната интернет страница на Народното събрание, <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164861>. В него се съдържат предложения със сходно съдържание и за други видове престъпления.

и средство на престъплението, както и на наказателноправната същност на института на тяхното отнемане в наказателното производство.

В наказателноправната наука и практика винаги е било и продължава да е безспорно, че „предмет“ и „средство“ на престъплението са термини със собствено съдържание за целите на наказателното право. Характеристиката на базово за диференциацията им е понятието за „обект на престъплението“ – обществените отношения и връзки, които се засягат от осъществяването на едно престъпление⁴. Въз основа него като „предмет на престъплението“ се определя елементът от общественото отношение – обект, върху който деецът въздейства, за да засегне обекта⁵. „Средство на престъплението“ (оръдието) е външно за общественото отношение – обект. То винаги е вещь, на която конкретният деец придава престъпна насоченост за извършването на конкретното престъпление. Поради това е възможно една вещь да е предмет на едно престъпление и средство за друго престъпление⁶.

Тази теоретична диференциация намира отражение в правната уредба на института на отнемането на предмета и средството на престъплението. Той е традиционен за българското наказателно право. Създава се още с първия български Наказателен закон от 1896 г.⁷ (НЗ от 1896 г.), а впоследствие намира място и в Наказателният закон от 1951 г. и Наказателен кодекс от 1956 г.⁸ (НК от 1956 г.) и в действащия НК⁹.

Хронологичното проследяване на правната уредба дава основание за извода, че независимо от различията във формулировките, по същество този институт е принудително отнемане в полза на държавата на определени в съответните наказателноправни норми вещи. Видно е, че посоката на развиването на тази уредба през съответните исторически периоди е към нейното усъвършенстване така, че от една страна в приложното му поле да се обхванат точно определени хипотези, и от друга страна - да се определи

⁴ По-подробно за обекта на престъплението и видовете обекти в наказаното право вж. Ненов, Ив., Наказателно право на Република България, Обща част, книга първа, нова редакция Ал. Стойнов, СОФИ-Р, С., 1992, с. 222 - 228; Стойнов, Ал., Наказателно право, Обща част, второ издание, Сиела, С., 2019, с. 174 - 178 и Марков, Р. и колектив, Наказателно право на Република България, Обща част, Сиела, С., 2022, с. 143 - 150.

⁵ По-подробно за предмета на престъплението вж. Ненов, Ив., цит. съч., с. 228 - 230; Стойнов, Ал., цит. съч., с. 179 и Марков, Р. и колектив, цит. съч., с. 151 - 152.

⁶ По-подробно за средството на престъплението вж. Долапчиев, Н., Наказателно право, Обща част, фототипно издание, Издателство на БАН, С., 1994 г., с. 477 - 483; Ненов, Ив., цит. съч., с. 231 - 232; Стойнов, Ал., цит. съч., с. 179 и Марков, Р. и колектив, цит. съч., с. 155 - 156.

⁷ Чл. 37, ал. 1 - „Намерените у виновния предмети, на които правата, продамата, разпространението, притежанието или пазенето са забранени, а в предвидените отъ закона случаи и вещите, които принадлежат на виновния и които са били предназначени или са послужили за извършването на престъплението се отнемат и, ако не подлежат на изстребление, се продават за въ полза на държавните тъмници.“

⁸ Чл. 33 - „Вещите, които принадлежат на виновния и които са били предназначени или са послужили за извършване на престъплението, се отнемат в полза на държавата.“

⁹ Чл. 53 - редакция към 1968 г. - „Независимо от наказателната отговорност отнемат се в полза на държавата: а) вещите, които принадлежат на виновния и са били предназначени или са послужили за извършване на умишлено престъпление; б) вещите, които принадлежат на виновния и са били предмет на умишлено престъпление - в случаите, изрично предвидени в особената част на този кодекс.“

по безспорен начин мястото на института в санкционната система по българското наказателно право.

Разпоредбата в Наказателния закон от 1896 г., която урежда отнемането в полза на държавните тъмници, диференцира две възможни хипотези. Първата предвижда отнемането на вещите, чието притежание или разпореждане с тях е забранено. Именно тази забрана е основанието за отнемането, поради което наказателноправната норма установява императивно, че вещи в такъв режим подлежат на отнемане и не определя други предпоставки за приложимостта на института. Втората хипотеза предвижда отнемането на вещите, които са предназначени или са послужили за извършване на престъплението. Още в този исторически период наказателноправната наука определя тези вещи като „инструменти“ или „оръдия“ на престъплението¹⁰, т.е. като средство за извършването му. За тяхното отнемане обаче са предвидени и още две кумулативни предпоставки – да принадлежат на виновния и в наказателноправна норма да е предвидено изрично, че такива вещи подлежат на отнемане¹¹. Начинът на формулиране на разпоредбата в НЗ от 1896 г. дава основание за извода, че отнемането и в двете хипотези е възможно както при умишлените, така и при престъпленията, извършени по непредпазливост.

Въз основа на систематичния анализ на правната уредба на отнемането във връзка с тази на системата на наказанията по НЗ от 1896 г.¹² наказателноправната наука прави изводите за различната правна същност на двете хипотези. Отнемането на вещите, чието притежание или разпореждане с тях е забранено, се определя като осигурителна мярка, която няма наказателен характер, а отнемането на вещите предназначени или послужили за извършване на престъплението, като наказание¹³.

Наказателният закон от 1951 г. и Наказателен кодекс от 1956 г. (НК от 1956 г.) възприема различен подход в сравнение с НЗ от 1896 г. Правната уредба относима към отнемането се ограничава до вещите, предназначени или послужили за извършването на престъплението, т.е. към средството на престъплението. Запазва се предпоставката да принадлежат на виновния, както и приложимостта на института и при двата вида престъпления с оглед формата на вина – умишлени и непредпазливи. Отпада обаче другата предпоставка - да има изрична норма в наказателния закон, която да предвижда отнемането на средството за конкретното престъпление. По този начин на законодателно ниво се установява и то императивно, че средството на престъплението се отнема в полза на държавата винаги, когато вещта

¹⁰ По-подробно вж. Долапчиев, Н., цит. съч., с. 477 – 483.

¹¹ Напр. чл. 192, чл. 455, ал. 2, чл. 456, ал. 2 и др. НЗ от 1896 г.

¹² Чл. 13. „Наказанията са: а) главни: 1. смъртно наказание; 2. строг тъмничен затвор; 3. тъмничен затвор; 4. запиране (арест) и 5. глоба. б) допълнителни: 1. лишение от права; 2. конфискация на определени предмети и 3. обнародване на присъдата.“

¹³ По-подробно вж. Долапчиев, Н., цит. съч., с. 479 – 482.

принадлежи на дееца и тя е предназначена или послужила за извършването на престъпление.

Проследяването на уредбата в НК от 1956 г. в нейната цялост показва, че въпреки, че в Общата част не се урежда изрично, в Особената част се съдържа и разпоредба, която предвижда отнемането на предмета на престъплението¹⁴.

Законодателното решение от НК от 1956 г. се преосмисля в *действащия НК*. Отнемането на предмета и средството на престъплението намира своето систематично място в Общата част – чл. 53 НК - с ясна диференциация в няколко съществени насоки. Приложното поле на института се ограничава само до умишлените престъпления. Урежда се изрично, че вещите, които са предназначени или послужили за извършването на престъплението, се отнемат винаги, но само ако принадлежат на виновния. А за отнемането на предмета на престъплението, наред с предпоставката вещта да принадлежи на виновния, се добавя като кумулативна и предпоставката да има нарочна разпоредба в Особената част, която да предвижда отнемането на предмета на съответния вид престъпление. Прегледът на Особената част на НК показва, че по различно време са използвани различни законодателни подходи за формулиране на такива разпоредби. В част от тях се предвижда и, че когато предметът на престъплението липсва или е отчужден, да се присъжда неговата равностойност¹⁵. А в една от тях се указва и, че равностойността се определя „по съответни държавни цени на дребно“¹⁶.

През 1982 г. приложното поле на чл. 53 НК се разширява¹⁷ с допълване и на хипотезите за вещите - предмет или средство на престъплението, чието притежание е забранено и на придобитото чрез престъпление. Начинът на развиване на уредбата в тази ѝ част дава основание за извода, че когато предмет или средство на престъплението е вещ, чието притежание е забранено, тя винаги подлежи на отнемане в полза на държавата. Това е така, защото само за придобитото чрез престъпление, се предвижда изрично и, че когато „липсва или е отчуждено, присъжда се неговата равностойност.“ (чл. 53, ал. 2, б. „б“, изр. второ НК).

Въз основа на тази уредба в нейната цялост и съпоставянето ѝ със системата на наказанията в НК наказателноправната наука еднозначно и непротиворечиво определя правната същност на отнемането на предмета или средството на престъплението *като мярка на държавна принуда, която*

¹⁴ Валутното престъпление - чл. 240, ал. 4 НК от 1956 г.

¹⁵ чл. 307а в редакция към 1982 г.; чл. 250, ал. 5 в редакция към 1986 г. и др.

¹⁶ Чл. 242, ал. 7 в редакция към 1986 г. „Предметът на контрабандата се отнема в полза на държавата, независимо чия собственост е, а ако липсва или е отчужден, присъжда се неговата равностойност по съответни държавни цени на дребно.“

¹⁷ Закон за изменение и допълнение на НК, обн. ДВ, бр. 28 от 1982 г. - „(2) Отнемат се в полза на държавата и: а) вещите, предмет или средство на престъплението, притежаването на които е забранено, и б) придобитото чрез престъплението, ако не подлежи на връщане или възстановяване. Когато придобитото липсва или е отчуждено, присъжда се неговата равностойност.“

*е различна от наказанието, но се налага наред с него при извършено умишлено престъпление*¹⁸.

След близо половин век установяване и почти същия период на устойчивост на философия на института на отнемането на предмета и средството на престъплението през 2019 г. започна процес на същностни промени в него. Началото му се постави с допълнението на чл. 53, ал. 1, б. „а“ НК¹⁹. С него се предвиди, че ако вещта, предназначена или послужила за извършването на престъплението, т.е. средството на престъплението, липсва или е отчуждено, държавата отнема неговата равностойност.

Като анализира същността на това допълнение наказателноправната наука достига до извода, че с него се променя правната същност на института на отнемането от мярка на държавна принуда, която е различна от наказанието за извършеното престъпление, на своеобразно наказание²⁰. Нещо повече, разпоредбата на чл. 53, ал. 1, б. „а“ НК в тази ѝ част влиза в съществено противоречие с логиката на изграждане на уредбата за диференциране на наказанието конфискация и на отнемането в полза на държавата на предмета или средството на престъплението като мярка на държавна принуда, различна от наказанието. Според чл. 45, ал. 1 НК наказанието конфискация не може да се наложи, дори и да е предвидено за съответното престъпление, ако виновният не притежава имущество, което може да е предмет на това наказание. Но на основание чл. 53, ал. 1, б. „а“, изр. 2 НК, когато вещ – средство на престъплението, която е собствена на виновния, но липсва или отчуждена, държавата отнема равностойността ѝ като мярка на принуда, която е различна от наказание. Към това законодателно решение не намират приложение аргументите, изложени от Конституционния съд (КС) в Решение № 5 от 27.03.2014 г. по к. д. № 2/2014 г. относно конституционносъобразността на чл. 43а, т. 2 НК. Не намират, защото те са относими към съотношението между два вида наказания – лишаване от свобода и пробация. А конфискацията и отнемането по чл. 53 НК, макар и принудителни, са различни по правната същност мерки на държавна принуда – конфискацията е наказание, а отнемането е друга мярка на принуда, която не е наказание, а се налага наред с него.

Разпоредбите на чл. 280, ал. 5, чл. 281, ал. 4, чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 НК, които са предмет на настоящото конституционно дело, по същество са следваща стъпка на законодателния орган в същата насока. На основание изложените до тук аргументи, напълно споделям констатациите в искането за обявяването им за противоречащи на КРБ, за липсата на прецизност в

¹⁸ По-подборно вж. Ненов, Ив., Наказателно право на Република България, Обща част, книга втора, нова редакция Ал. Стойнов, СОФИ-Р, С., 1992, с. 274; Груев, Л., Санкционната система по българското наказателно право, Сиби, С., 1997, с. 89 – 95; Стойнов, Ал., цит. съч., с.453; Груев, Л., Наказването за престъпление, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, С., 2020, с. 113 и Марков, Р. и колектив, цит. съч. с. 534.

¹⁹ Закон за изменение и допълнение на НК, обн. ДВ, бр. 7 от 22.01.2019 г.

²⁰ В този смисъл и Стойнов, Ал., цит. съч., с. 451 – 452.

езиковите им формулировки²¹ и изводите, че те са в „явно противоречие с фундаментални положения в наказателното право и с режима на основни негови институти, каквито са наказанието и мерките по чл. 53 НК“²², поради което противоречат на принципа на правовата държава, прогласен в чл. 4, ал. 1, изр. 1 КРБ. Предвид различията в използвания подход при създаването на оспорените разпоредби и допълнителните аргументи, които могат да се наведат за това противоречие, за целите на настоящото правно мнение те следва да се разгледат и по отделно.

II. Относно преценката за съответствие с КРБ на чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК

Чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК са приети едновременно и вероятно това е причината езиковата им формулировка да е идентична в частта „превозното средство се отнема в полза на държавата, ако е собственост на дееца или се налага глоба в размер на пазарната стойност на превозното средство в лева, когато не е негова собственост.“. Идентичен е и подхода във всяка от разпоредбите да се включи и изрично препращане към конкретен квалифициран състав на съответния вид престъпление. На пръв поглед предметното съдържание на тези разпоредби изглежда ясно. Внимателният им прочит, обаче, показва, че действителната воля на законодателя всъщност може да се изведе само чрез тълкуване.

Първата част на изречението и в двете разпоредби – „превозното средство се отнема в полза на държавата, ако е собственост на дееца“ навежда на извод, че с нея се урежда принудителното отнемане на средството на престъплението. Той се подкрепя и от анализа и на двата състава по установения стандарт в наказателното право. Престъпленията систематично са поставени в глава осма „Престъпления против дейността на държавни органи, обществени организации и лица, изпълняващи публични функции“, раздел I „Престъпления против реда на управление“. Родов обект на тези престъпления е „свкупността от обществени отношения, които възникват в системата на социалното управление във връзка с осъществяването на управленските функции на субекта на социалното управление и се защитават от комплекс наказателноправни норми, включени в глава осма от Особената част на НК“²³. В неговите рамки престъпленията, включени в раздел I засягат различни аспекти на обществените отношения от сферата на държавното управление, дейността на обществените организации²⁴ и на лицата, изпълняващи публични функции. Поради това непосредственият обект на всяко от престъпленията в раздела се конкретизира с оглед аспекта на обществените отношения – обект, който се засяга с конкретното престъпление.

²¹ Страница 1 от Искането на ВКС.

²² Страница 2 от Искането на ВКС.

²³ Наказателно право на НРБ (особена част), том първи, под научната редакция на чл. кор. проф. Костадин Лютов, Редакционно-издателски отдел, Висш институт „Г. Димитров“ – МВР, С., 1987, с. 253.

²⁴ В този смисъл пак там, с. 253 – 254.

На това основание непосредствен обект на престъплението по чл. 280 НК са обществените отношения, свързани с установения от държавата ред за преминаване на държавната граница. Непосредствен обект на престъплението по чл. 281 НК са обществените отношения, свързани с установения от държавата режим за пребиваване на чужденци в страната. Именно засягането на установените от държавата режими, които се засягат при извършването и на двете престъпления – за преминаване на държавната граница или за пребиваване на чужденци на територията на страната, е основанието за систематичното им място като престъпления против реда на управление.

С оглед признаците на съставите и на двете престъпления, превозното средство е вещ, която може да е предназначена или използвана за извършване на съответното престъпление, т.е. средство на престъплението. Преценката си, че в тези случаи степента на обществена опасност на деянието е по-висока законодателят изразява чрез предвиждането на квалифицираните състави и при двете престъпления - когато „е използвано моторно, въздухоплавателно или друго транспортно средство“ (чл. 280, ал. 2, т. 4 НК) или деянието „е извършено чрез използване на моторно, въздухоплавателно или друго транспортно средство“ (чл. 281, ал. 2, т. 1 НК). Езикова формулировка и на двете квалифициращи обстоятелства обаче дава основание за извод, че законодателят приема, че повишената обществена опасност е налице, когато средството е послужило за извършването на престъплението. Така приложното поле на института на отнемане на средството на престъплението, в сравнение с определеното по чл. 53, ал. 1, б. „а“ НК, е по-тясно, тъй като за конкретните престъпления – тези по чл. 280, и чл. 281 НК се изключва възможността да се отнеме в полза на държавата средството, когато то е предназначено за извършване на съответното престъпление, но не е използвано.

Този тълкувателен резултат обаче не може да се приеме за изцяло верен и окончателен поради няколко причини. На първо място, езиковият израз в чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК в частта „превозно средство“ не е съответен на езиковия израз на съответните квалифициращи обстоятелства. Не е съответен, защото в тях се използва друг термин „транспортно средство“. За нито един то тези два термина легална дефиниция няма както в НК, така и в друг закон. В описанието на квалифициращите обстоятелства и при двете престъпления терминът „транспортно средство“ се предхожда от примерно изброяване - „моторно, въздухоплавателно“. Тази езикова формулировка дава основание за извода, че по смисъла и на двата квалифицирани състава очевидно се отправя към определянето на средството с оглед вида на транспорта – сухоземен, въздушен и воден. „Превозно средство“ е легален термин, който се използва в множество закони²⁵. В някои от тях са

²⁵ Закон за движение по пътищата, Закон за автомобилните превози, Закона за пътищата и др.

формулирани законови дефиниции за различни видове превозни средства²⁶. Тяхното съдържание дава основание за извода, че терминът „превозно средство“ има характеристиката на родов и на законодателно ниво се използва преимуществено във връзка със сухоземния транспорт.

Поради това, за да се определи кое точно средство държавата може да отнеме принудително по чл. 280, ал. 5 или чл. 281, ал. 4 НК, изводът следва са направи чрез следващо ниво на тълкуване. От него са възможни обаче няколко тълкувателни резултата в зависимост от приложения способ на тълкуване. При буквалното тълкуване съчетано със систематичното на чл. 280, ал. 5 вр. ал. 2, т. 4 НК и на чл. 281, ал. 4 вр. ал. 2, т. 1 НК резултатът е, че държавата отнема само онова транспортно средство, което е и вид превозно средство, когато то е използвано за извършване на престъплението. При разширително тълкуване съчетано със систематично на същите разпоредби обаче резултатът е, че се отнема всяко средство, което се използва при съответния вид транспорт – сухопътен, воден или въздушен. Така изначално законодателят създава предпоставка за противоречиво приложение и на двете разпоредби по чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК, поради неяснота в езиковото ѝ формулиране.

Тълкуването на чл. 280, ал. 5 НК обаче води и до още един тълкувателен резултат – разпоредбата е приложима при усложнена хипотеза. Това е така, защото в нея се съдържа и изрично препращане към ал. 2, т. 5 на чл. 280 НК. В т. 5 обаче е формулиран квалифициращ признак от съвсем различен характер – „превеждането е организирано от група или организация или е извършено по поръчение и/или в изпълнение на решение на организирана престъпна група;“. Той, както е видно, повишава степента на обществена опасност не поради използването на транспортно средство, а поради връзката на престъплението с някои от видовете престъпни сдружения²⁷. С голяма степен на вероятност може да се предположи, че това несъответно препращане е резултат от недоглеждане в хода на законодателния процес. Това обаче не е и не може да е основание за тълкувателен резултат, че чл. 280, ал. 5 НК препраща към квалифициращото обстоятелство с оглед използваното средство, т.е. към чл. 280, ал. 2, т. 4 НК. Не може, защото прилагането на такъв подход по същество е нормотворчество, а не тълкуване. Затова към приложението на отнемането в полза на държавата на превозното средство на основание чл. 280, ал. 5 НК може да се разсъждава, когато превеждането е свързано с някое от изброените престъпни сдружения и в конкретния случай е използвано и транспортно средство от вида на превозните, т.е. когато са налице и двете квалифициращи обстоятелства по чл. 280, ал. 2, т. 4 и 5 НК.

²⁶ Напр. в § 6 от Допълнителните разпоредби на Закона за движението по пътищата се съдържат дефиниции за „пътно превозно средство“ (т. 10), „моторно превозно средство“ (т. 11), „автомобил“ (т. 12) и др.

²⁷ Езиковият израз и на това квалифициращо обстоятелство е не по-малко непрецизен от обсъжданите в настоящото правно мнение разпоредби от НК. Но предвид, че то не е част от предмета на дело № 15/2024 г. на КС, не представям аргументи в тази насока.

Изложените до тук аргументи дават основание за изводи в няколко насоки. На първо място, че несъответствието на езиковото изразяване на волята на законодателя във формулировката „*превозното средство се отнема в полза на държавата, ако е собственост на дееца*“ в чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК с езиковата формулировка на квалифициращото обстоятелство и при двата вида престъпления „*моторно, въздухоплавателно или друго транспортно средство*“ създава неяснотата за обхвата на приложното поле на отнемането в полза на държавата на средството на престъплението в мащаб, който е недопустим за какъвто и да е вид правна норма. А предвид, че и двете норми са наказателноправни, обхватът на тълкувателната дейност, която следва да се развие, за да се изясни законодателната воля, далеч надхвърля допустимия за тълкуване в наказателното право. На следващо място, предвид, че приложението им е във връзка с реализацията на наказателна отговорност като най-тежкия вид юридическа отговорност, да се допуска засягане на правната сфера на физическо лице от прилагането на разпоредби с неясно съдържание в описания по-горе мащаб *е в противоречие с принципа на правната държава по чл. 4, ал. 1 КРБ*, която според константната практика на КС „*във формален смисъл*“ е държава на правната сигурност, където съдържанието на правния ред е ясно и недвусмислено определено.²⁸ А „*За да съответства на принципа на правова държава, законодателството следва да не създава взаимноизключващи се правни положения* „[...]“, защото това сериозно би затруднило правоприлагането“²⁹.

Създаването на нарочни разпоредби в Особената част на НК за отнемане на средството на престъплението при отделни видове престъпления, каквато е законодателно изразената воля в чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК в частта „*превозното средство се отнема в полза на държавата*“, *поставя и един концептуален въпрос*. Както се посочи по-напред в настоящото правно мнение, разпоредбата на чл. 53, ал. 1, б. „б“ НК предвижда предпоставка за наличие на нарочни норми в Особената част, които да предвиждат отнемане в полза на държавата на предмета на престъплението. При уредбата в същата разпоредба, но в б. „а“ такава законова делегация не се предвижда за отнемането на средството на престъплението. Това законодателно решение се основава на наказателноправната същност на средството – вещ, на която деецът придава престъпна насоченост за извършването на конкретен вид престъпление. Дали и ако да каква вещ е предназначена или се използва за извършването на конкретното престъпление по правило решението е на конкретния деец. Само при някои видове престъпления средството за

²⁸ Решение № 8 от 21.07.2022 г. на КС на РБ по к. д. № 4/2022 г. В този смисъл и Решение № 3 от 28.04.2020 г. на КС на РБ по к. д. № 5/2019, Решение № 8 от 30.06.2020 г. на КС на РБ по к. д. № 14/2019 г. и др.

²⁹ Решение № 4 от 20.04.2021 г. на КС на РБ по к. д. № 1/2021 г.

извършването им е съставомерен признак³⁰. Затова чл. 53, ал. 1, б. „а“ НК, като норма на Общата част, е формулирана така, че когато има средство и са налице и другите предпоставки, описани в нея, то да се отнема на основание именно нормата от Общата част на НК. И тъй като тя е императивна, отнемането следва да се постановява винаги.

Поради това създаването на нарочни разпоредби в Особената част при отделни видове престъпления, които да предвиждат отнемането на средство на конкретно престъпление, в частност престъпленията по чл. 280 и чл. 281 НК, са норми, за които законодателят няма правно основание за тяхното създаване. Законодателните решения с такова съдържание правят правната уредба непредвидима в няколко насоки. На първо място, разкъсват логическата връзка между Общата и Особената част, въз основа на която е развита цялата уредба в НК. На следващо място, създават риск в бъдещ момент и други императивни институти от Общата част на наказателното право да се дерогират чрез специални разпоредби в Особената част на НК³¹. И не последно по значение, съществуването на нарочни разпоредби в Особената част за отнемане в полза на държавата на средство на престъплението само при някои видове престъпления създава риск за приложението на чл. 53, ал. 1, б. „а“ НК. Това е така, защото обективно е възможно при престъпление, за което такава норма няма предвидена, при прилагането на наказателния закон да се мотивира и извод, че средството за извършването му не подлежи на отнемане в полза на държавата, тъй като няма изрична норма в Особената част, която да го предвижда. И макар тази възможност да е само теоретична към този исторически момент, това не намалява риска от реализирането ѝ в практиката в бъдеще време. *В съвкупността си изложените аргументи в тази им част формират самостоятелно основание за извода, че чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК в частта „превозното средство се отнема в полза на държавата, ако е собственост на дееца“ противоречат на принципа на правовата държава по чл. 4, ал. 1 КРБ.*

По отношение на *втората част на изречението в чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК – „или се налага глоба в размер на пазарната стойност на превозното средство в лева, когато не е негова собственост.“* изцяло споделям аргументите на субекта на сезиране на КС за несъответствието на изразената воля на законодателя за налагане на глоба с правната същност на отнемането на средството на престъплението като мярка на държавна

³⁰ Напр. при документната измама по чл. 212, ал. 1 НК неистинският, преправеният документ или документът с невярно съдържание е съставомерното средство за създаване на заблудението, че деецът има правно основание да получи имуществения предмет.

³¹ Опит за такава дерогация има в 41-то НС – законопроект за допълнение на НК, с който се предлага да се предвиди смъртно наказание за квалифициран състав на престъплението убийство, но без да се предлага възстановяването на това наказание в системата на наказанията по чл. 37 НК. Публично достъпна е стенограмата от обсъждането на законопроекта в Комисията по правни въпроси: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/226/reports/3013>

принуда, различна от наказание. Видно от мотивите в искането, практиката приема, че предвидената в чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК глоба е второ наказание за престъплението, което се съдържа в тях. Смятам, обаче, че така както са формулирани разпоредбите в тази им част, трудно може да се направи категоричен извод какъв всъщност институт на наказателното право се съдържа в тях.

Вероятно идеята е да се уреди хипотеза на отнемане на средството на престъплението, когато то не е собствено на дееца. Уредба с такова съдържание обаче е в противоречие с чл. 53, ал. 1, б. „а“ НК на две основания. Както се посочи по-напред в изложението, в нея изрично се указва, че на отнемане подлежат само вещите, които са собствени на виновния. Допълнението от 2019 г. – когато средството липсва или отчуждено, се отнема равностойността му, също не предвижда отклонение от предпоставката вещта да принадлежи на дееца. А съществуващите разпоредби на други места в Особената част на НК, които предвиждат отнемане на средство, което не принадлежи на виновния, са обявени за противоречащи на КРБ³². Възможно е при създаването на разпоредбите да е избран тази езикова формулировка с идеята, че така се отнемат собствени на дееца вещи – пари. Ако е така, не става ясно каква е връзката им с извършеното престъпление, тъй като очевидно деецът не ги е използвал за извършване на престъплението. Използвал е превозно средство, което не е негова собственост като самостоятелна вещ, различна от парите. Поради това съдържанието на чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК в частта „или се налага глоба в размер на пазарната стойност на превозното средство в лева, когато не е негова собственост“ не може да се определи като хипотеза на принудително отнемане на средство на престъплението.

Вероятно в търсене на вариант за преодоляване на тези съществуващи юридически положения, законодателят всъщност създава състав на ново престъпление. Тази теза основавам на вярата, че при създаването на разпоредбите е имало знанието, че глобата е наказание, а не нещо различно от него, и на езиковата формулировка, която се използва обсъжданата тук част на изречението и в чл. 280, ал. 5 и в чл. 281, ал. 4 НК – „или се налага глоба в размер на пазарната стойност на превозното средство в лева, когато не е негова собственост“. И в двете разпоредби тя е отделена от първата част на изречението със съюза „или“. С оглед неговото значение в правото, в частност в наказателното право, той обозначава възможността за самостоятелно проявление на описаната след съюза хипотеза. В конкретния случай описанието на тази хипотеза започва със „се налага глоба в размер на.....“, т.е. с определяне на вид наказание. Правната техника за формулирането на състав на престъпление, в който вида и размера на наказанието са поставени в началото на разпоредбата, не е непозната за НК.

³² Решение № 12 от 30.09.2021 г. на КС на РБ по к. д. № 10/2021 г. и Решение № 1 от 24.01.2023 г. на КС на РБ по к. д. № 17/2022 г.

Тя се използва и в ал. 2 и 3 на чл. 280, както и в ал. 2 на чл. 281 НК, както и в други разпоредби на Особената част на НК³³.

В същия контекст е и следващата част от фразата, която определя размера на наказанието - пазарната стойност на превозното средство в лева. Напълно съм съгласна с изложените в искането аргументи за противоречие на този начин на определяне на размера на наказанието глоба с императивното правило по чл. 47, ал. 1 НК за съобразяването му с доходите и имуществото на дееца. Но, за съжаление, и този подход не е непознат за наказателното нормотворчество³⁴. Това ми дава основание да предположа с голяма степен на вероятност, че той е заимстван при формулирането на чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК.

Ако се следват в този порядък общите правила за формулирането на състав на престъпление, последващото описание следва да е на признаците на конкретното престъпление. В обсъжданите разпоредби те не са указани изрично. Чрез прилагането на граматическо тълкуване обаче може да се стигне до извод, че основанието за наказателната отговорност е, че превозно средство, не е собствено на дееца. Оставям настрана аргументацията, че така превозното средство придобива характеристиката на предмет на престъпление, а не на средство. Кое обаче е поведението, което всъщност е забранено, и при какви конкретни условия за време място и обстановка следва да е извършено, описание няма. Отново по пътя на тълкуването може да се направи извода, че се забранява използването на чуждо за дееца превозно средство дори и той да има фактическа власт върху него на валидно правно основание, напр. договор за наем. Този законодателен подход безспорно противоречи на принципа на законност в наказателното право в аспекта му на законоустановеност на престъплението, който е и конституционен принцип по чл. 5, ал. 3 КРБ.

Обстоятелството, че е възможно разпоредбите по чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК в частта „или се налага глоба в размер на пазарната стойност на превозното средство в лева, когато не е негова собственост“ да се тълкуват в две насоки – че се урежда отнемане на средството на престъплението или че се описва състав на ново престъпление, е показателно за степента на неяснота на разпоредбите в тази им част. А това означава и, че те противоречат и на принципа на правовата държава по чл. 4, ал. 1 КРБ.

Предвид изложените аргументи и като отчитам, че за чл. 281, ал.4 НК искането за обявяване на противоконституционност на частта „или се налага глоба в размер на пазарната стойност на превозното средство в лева, когато не е негова собственост“, смятам, че чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК:

- в частта „превозното средство се отнема в полза на държавата, ако е собственост на дееца“ са в противоречие с чл. 4, ал. 1 КРБ;

³³ Напр. чл. 142, ал. 2 и 3, чл. 14, ал. 3, чл. 195, ал. 1 и др.

³⁴ Напр. чл. 249, ал. 1 и 3 НК.

- в частта „или се налага глоба в размер на пазарната стойност на превозното средство в лева, когато не е негова собственост“ са в противоречие с чл. 4, ал. 1 и чл. 5, ал. 3 КРБ.

III. Относно преценката за съответствие с КРБ на чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 НК

Чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 НК са част от група изменения и допълнения на НК мотивирани от необходимостта за увеличаване на наказателната репресия като средство за превенция срещу явления с висока степен на обществена опасност³⁵. Без да отричам въздействието на последиците от тези явления върху обществото, споделям тезата, че наказателноправната уредба може да изпълни превантивната си функция само ако тя е развита логично, при съобразяване на основните принципи на наказателното право и е формулирана ясно и непротиворечиво. За съжаление, обсъжданите допълнения на НК са точно обратната насока. А от юридическа гледна точка това означава, че проблемите при прилагането им, изложени макар и в най-общ вид в искането към КС, са обективни. И споделям изцяло констатацията на субекта на сезиране, че основните от тях не могат да се преодолеят чрез тълкуване³⁶, а само чрез последващи законодателни изменения.

Предвид едновременното им създаване чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 НК са формулирани по идентичен начин в частта им „послужило за извършване на престъплението и е собственост на дееца, а когато деецът не е собственик - да присъди равностойността му.“ Различията в тях отразяват само особеностите на съответния вид престъпление, за което е относима съответната алинея – транспортното престъпление, извършено по непредпазливост (чл. 343 НК) и управлението на моторно превозно средство с концентрация на алкохол в кръвта или след употреба на наркотични вещества (чл. 343б НК).

Преценката за съответствието на чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 4 НК обаче се предпоставя от отговора на един концептуален въпрос – с оглед изброяването в тях на съответните на престъплението транспортни средства - въздухоплавателното средство, моторното превозно средство, плавателния съд или специалната машина – според законодателят предмет ли са или са средство на престъплението? Макар този въпрос да изглежда строго теоретичен, неговият отговор има важно практическо значение. От него зависи кой следва да е приложимият режим за принудително отнемане в полза на държавата от определените по чл. 53, ал. 1 НК – за отнемане на предмета или за отнемане на средството на престъплението.

³⁵ Прави впечатление, че и в двата законопроекта за допълнение на чл. 343 и чл. 343б НК в тази им част <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164736> и <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164771> мотивите са формулирани бланкетно и показват сериозно колебание в разбирането на вносителите относно предназначението на института на отнемането на предмета и средството на престъплението в наказателното право.

³⁶ Страница 2 от искането.

Както се посочи в началото на настоящото правно мнение предметът на престъплението е елементът от общественото отношение – непосредствен обект на конкретния вид престъпление, върху, който деецът въздейства, за да засегне обекта. Средството е външно за общественото отношение – обект и винаги е вещь, на която деецът придава престъпна насоченост за извършването на конкретното престъпление. Като изхожда от непротиворечивото разбиране за същностната разлика между двете понятия и като отчита особеностите на обекта на транспортните престъпления, наказателноправната наука определя транспортното средство като предмет на престъпленията по транспорта³⁷. Вярно е, че тази теза се извежда чрез установените за наказателното право стандарти за анализ на съставите на престъпленията така, както те са формулирани до влизането в сила на обсъжданите допълнения на чл. 343 и чл. 343б НК. Новосъздадените ал. 5 на чл. 343 и ал. 4 на чл. 343б НК обаче определят транспортното средство, което следва да се отнема, като „послужило за извършване на престъплението“. Така по същество законодателят установява на нормативно ниво, че транспортното средство е средство на съответните престъпления. Мотиви за това законодателно решение, за съжаление, не се откриват. А обстоятелството, че се налага да се обсъжда дали тези разпоредби променят характеристиката на транспортното средство от предмет на средство на престъплението е показателно, че чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 4 НК са формулирани двусмислено. Предвид на това преценката за съответствието им с КРБ следва да обхване и двете възможности.

Без значение дали транспортното средство се приема за предмет или за средство на престъплението по чл. 343 НК, напълно споделям изложените в т. 3 на искането аргументи за неяснота на разпоредбата по ал. 5 и противоречието ѝ с Общата част на НК. Съставът по чл. 343 НК предвижда наказателна отговорност за непредпазливо извършване на транспортно престъпление. Както се посочи и по-напред в настоящото изложение, чл. 53, ал. 1 НК установява изрично и императивно, че отнемане на предмета и средството на престъплението се допуска само за умишлените престъпления. Поради това законодателят няма правно основание да създава ал. 5 на чл. 343 НК във вида, в който тя е действащо право, без да направена съответната промяна в чл. 53 от Общата част на НК. Аргументите ми за този извод са идентични с тези, които изложих във връзка с чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. НК – разкъсва се логическата връзка между Общата и Особената част, върху която е изградена наказателноправната уредба в нейната цялост и създава се реален риск това законодателно поведение да се превърне в тенденция. Наред с това, ако законодателят изразява воля, че транспортното средство е средство, създаването на изрични разпоредби

³⁷ Наказателно право на НРБ (особена част), том втори, под научната редакция на чл. кор. проф. Костадин Лютов, Редакционно-издателски отдел, Висш институт „Г. Димитров“ – МВР, С., 1987, с. 59 – 60; Костадинова, Р., Транспортни престъпления, Сиела, С., 2012, с. 132 - 150.

само за две от престъпленията по транспорта - чл. 343 и чл. 343б НК, създава се противоречие и в рамките на Особената част. В глава единадесета „Общопасни престъпления“, раздел II „Престъпления по транспорта“ се съдържат състави и на други престъпления по транспорта. При тях разпоредби с такова съдържание не са предвидени. Както се посочва в мотивите на искането, не е предвидена такава разпоредба и за умишленото транспортно престъпление по чл. 342 НК. Поради това се създава риск чрез тълкуване да се стигне до два противоположни по същността си тълкувателни резултата. Единият от тях е да се приеме, че поради наличието на нормативно основание – ал. 5 на чл. 343 и чл. 343б НК, транспортното средство е средство само за онези престъпления, за които са относими тези разпоредби, а при всички други престъпления по транспорта се запазва характеристиката му на предмет на престъплението, тъй като това нормативно основание не налице и за тях. Вторият възможен резултат е да се приеме, че двете разпоредби променят характеристиката на транспортното средство от предмет на средство за всички престъпления по транспорта. И двата тълкувателни резултата не са съответни на основни положения в наказателното право. Първият поради това, че не е допустимо в рамките на един вид престъпление – престъпления по транспорта, транспортното средство да има различна характеристика за всеки конкретен състав, въпреки, че обектът на този вид престъпления не се променя³⁸. До втория резултат се достига чрез приложение по аналогия на чл. 343, ал. 5 и чл. 343б, ал. 5 НК, което е в противоречие с принципа на законност в наказателното право, установен и в чл. 5, ал. 3 КРБ.

Наред с това, чл. 343, ал. 5 НК противоречи на чл. 53, ал. 1 НК на още едно самостоятелно основание. Отнемането в полза на държавата на предмета и средството на престъплението по чл. 53, ал. 1 НК е императивно правило, което следва да се прилага винаги, когато са налице съответните предпоставки. Разпоредбата на чл. 343, ал. 5 НК е диспозитивна – „може да отнеме“. Тя предоставя възможност за преценка на съда дали да постанови принудителното отнемане или не. Споделям тезата, че двете разпоредби не са в отношение „обща – чл. 53, ал. 1 и специална – чл. 343, ал. 5 НК“. Ако се приема тезата, че транспортното средство е предмет на престъплението, ал. 5 на чл. 343 НК е изпълнение на предпоставката да има нарочна норма в Особената част, която да предвижда отнемането на предмета на престъплението. Ако се приема тезата, че транспортното средство е средство на престъплението, чл. 53, ал. 1, б. „а“ НК не допуска създаване на нарочни норми за отнемане на средството на престъплението, т.е. няма правно основание за създаването на чл. 343, ал. 5 НК. С оглед принципа на законност в наказателното право възможността за създаване на изключения

³⁸ По-подробно за обществените отношения, свързани с безопасното функциониране на всички видове транспорт като обект на престъпленията по транспорта и спецификите им при отделните видове транспортни престъпления вж. Костадинова, Р., цит. съч., с. 89 – 131.

от императивния характер на отнемането на предмета или средството престъплението следва да се основава на обективни критерии, установени в наказателноправна норма, а не на преценка по целесъобразност с оглед вида на престъплението. **Изложените до тук аргументи ми дават основание за извода, че чл. 343, ал. 5 НК противоречи на принципа на правовата държава по чл. 4, ал. 1 КРБ.**

Наред с това, обаче, и не последно по значение, чл. 343, ал. 5 НК противоречи на чл. 53, ал. 1, б. „б“ НК и в частта „а когато деецът не е собственик - да присъди равностойността му.“ Противоречи, защото уредбата в чл. 53 НК предвижда, че на отнемане подлежат средство или предмет на престъплението, принадлежащи на виновния. Заместването му в този случай с парична равностойност по същество не е принудително отнемане на предмета на престъплението. И макар да не е указано изрично, както законодателят подхожда при разпоредбите по чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК, и тук задължението за заплащане на парична сума придобива характеристиката на наказанието глоба. А чрез прилагането на граматическо тълкуване на езиковата формулировка на чл. 343, ал. 5 НК в нейната цялост, може да се направи и извода, че тя се налага на дееца за използването на чуждо за него транспортно средство. **Предвид на тези аргументи смятам, че чл. 343, ал. 5 НК е в противоречие и с принципа на законност в наказателното право, установен в чл. 5, ал. 3 КРБ.**

По отношение на чл. 343б, ал. 5 НК преценката за съответствието ѝ с КРБ води до различни изводи в зависимост от възприетата изходна позиция.

*Ако се приеме тезата, че моторното превозно средство е средство на престъплението, и към чл. 343б, ал. 5 НК са относими всички аргументи, изложени във връзка с чл. 280, ал. 5 и чл. 281, ал. 4 НК. **Предвид на тях смятам, че чл. 343б, ал. 5 НК противоречи на принципа на правовата държава, установен в чл. 4, ал.1 КРБ.***

*Ако се приеме тезата, че моторното превозно средство е предмет на престъплението, съответна на чл. 53, ал. 1, б. „б“ НК е само първата част от чл. 343б, ал. 5 – отнемане в полза на държавата на моторното превозно средство, което е собствено на дееца. А по отношение на втората част от същата разпоредба – „а когато деецът не е собственик - да присъди равностойността му.“ са относими аргументите, изложени във връзка с чл. 343, ал. 5 относно противоречието с принципа за законност в наказателното право. **Предвид на тях и като отчитам, че искането в тази част е за обявяване на противоконституционност на частта „а когато деецът не е собственик - да присъди равностойността му.“, смятам, че чл. 343б, ал. 5 НК в тази част противоречи на чл. 4, ал. 1 и чл. 5, ал. 3 КРБ.***

С уважение,
доц. д-р Николета Кузманова